

„Én mindig azt festem, amit élek”

Heitler László

EGRY JÓZSEF KÉPEIRŐL

A Balaton festő poétájának világában negyven éve vagyok járatos, három évtizede pedig benne élek. A balatoni tájban is, és az Egrý-képek kifejezési világában is. E kettő bennem szét nem választható, mint a házban, úgy járok-kelek bennük. Róluk írva nem könnyebbsége ez munkámnak, ellenkezőleg; amit nagyon ismerni vélünk, arról szólni talán a legnehezebb.

A balatoni tájat, vulkánjait, erdőit, prэшázait, szőlőit, a tőkék közt vagy a vízen munkálkodó embereit, a levegő és a tó fény-színváltozásait, meg a látványukból, élményükből a festő által megformált képüket egynek érzem és látom. A természettől a festett színen-formán át vissza a kiindulásig az alkotó szellem útja Egrýnél magától értetődő és zavartalan. A teremtő személyiség megragadó ereje járja át ecsetje nyomán a megjelenített tájat és embert. Ezáltal mindkettő - bár a festő a mindennapos valóságból indul ki és munkájával azt idézi föl -, már a festészet műfaji kötetmei és a szabályokat megújító tehetség egyéni eljárásai szerint kap életre.

Mesterművek hosszú sorából melyiket válasszam a bemutatáshoz? Azt a párat, amelyik a többitől is hiteles hirt ad és kedvet ébreszt a velük való megismerkedéshez. Például a badacsonyi Egrý József Emlékmúzeumban vagy a Magyar Nemzeti Galériában Budapesten. Hogy elérjük a Mester szavainak beteljesülését: „Egy nemzetnél nem csak az a fontos, hogy vannak-e értékei, hanem az is, hogy vannak-e értékeinek megbecsülői.”

Balatoni halászkok, 1923

Az első eredeti mű volt, amit Egrý Józseftől láttam 1953-ban vagy a következő évben a keszthelyi Balatoni Múzeumban. Korai, de már igazi Egrý-kép. Korai? - Negyven évesen formálta meg a művész. Kikötői teherhordóit, mezei és szőlőhegyi munkásait, katonáit, tájait másként ábrázolta. A *Balatoni halászkokon* a motívum festői átírása és átszellemítése a korábnál egyénibb és sikeresebb.

A napfény látszik a képen, amint fölülről a vízen végigsöpör, de a napkorong nem. Vihar utáni állapot ez, csendesülőben a hullámozás, oszladoznak a felhők, indulnak a vízre a halászkok. Rátételezve elsősül a mozgás kifejezését érezzük. A hullámokra merőlegesen a csónak kettős ívelő vonala. Ismétlődően mozdulnak az emberek is, ellenkező irányban pedig az evezők. Bonyolult és mégis világos a kép formarendszere; mintha halszemoptikával fényképezték volna, görbülni látszik az egész képmezőt betöltő vízfelület.

Színvilágában a kék uralkodik, hozzá kevés vörösesbarna tár-sul. A víz és a csónak és emberek színei ezek, de már függetlenedtek is a látványtól, a lényegre törő festői megnyilatkozás első markáns jegyei. Ahogy a csónak áttöri a megújuló hullámokat, a halászkok pedig nekifeszülnek az evezőknek -, ez a kompozíció és a ritmikus vonal harmonikus hármasa élte a képet. Általuk az ember és a természet összetartozásáról, zavartalan összhangjáról szól a festő.

Szent Kristóf-képek

Balatoni terében minden figura valamilyen ünnepi megjelenésben magasztosul” - olvashatjuk a művész föl-jegyzései között. A halászkok munkáját naponta láthatta, de bibliai témáinak alapját is megtalálta a tó életében. A legenda szerint a kis Jézus vízen átvívó Szent Kristófét is. Két változatban festette meg a szálfatermetű erős embert, akinek nyakába ugyanúgy ültette a gyermek Megváltót, mint őt magát vitte édesapja annak idején egyik zalai faluból a másikba. A *Szent Kristóf a Balatonnál*

és a *Szent Kristóf a faluban* egyaránt 1927-ben keletkezett, és mindkettő a szivárványos színgazdaság kitűnő példája. Barátjának, a költő Keresztury Dezsőnek mondta róluk a művész: „*Szent Kristóf! De lehet az emberiség terhére és reményét cipelő szegény parasztember is.*”

Keresztelő Szent János, 1930

Keresztelő Szent János cselekedetének ábrázolásához is kapott közvetlen élményt Badacsonyan; hetven-nyolcvan évvel ezelőtt a tó és a körötte-vele élő emberek kapcsolata szoros és zavartalan volt. „*Láttam egy öreg parasztot, amikor bemártotta az ujját a Balatonba és keresztet vetett önmagára -, megható volt*” - olvashatjuk följegyzései között.

A Szentírás pusztában élő Jánosa, aki a Messiás eljövételét hirdette, a hozzá érkezett Megváltót fölismerte és a Jordán vízben keresztelte meg - ennyi a bibliai történet, amely ezen a képen balatoni jelenéssé lényegül át. Alkalmomá, hogy a tóról és embereiről valami lényegeset mondjon a festő.

A lehajló, aki vizet merít, János. De a két álló közül melyik Krisztus? A középső? És ki a harmadik? Az azonosítás aligha a legfontosabb feladatunk a kép előtt állva, melynek valódi éltető -- nem a bibliai történet, hanem Egrý választékos festői beszéde. Az ünnepi megjelenés valóban jellemzője a három figurának, távolban a fonyódi kúppokkal. A balatoni emberek, a halászkok, szőlőmunkások, pásztorok ünnepi pillanatát látom ebben a képen: a megtisztulás vágyát, a hitbeni megerősödés cselekedetét, önmagunk és egymás megbecsülésének szándékát. A küldetés vállalásának nyilvánítását. A példázatot. A példázatot rólunk szól, hozzánk beszél, minket késztet állásfoglalásra. Enélkül az értelmezés, magunkra-vonatköztetés nélkül csak papír és festék a kép, bár sokkal többet akart a festő.

Egrý ezúttal különösen szűkszavú festőiséggel szól a bensőséges eseményről és általa keltett érzéséről. A 100 x 125 cm méretű, mára csontszínűvé változott papíron szinte csak két, nagyon eltérő alapszín szerepel: a kék és a piros. Ám a festékekkel alig vagy egyáltalán nem fedett felületek nem üresek, ellenkezőleg: a párával-fénnyel átjáró ég, tó, vízpart érzékletes kifejezői. A figurák árnyakkal jelennek meg, alakjukon áttűnik a víz. A teret határozottan kijelölő, de a szemnek és a képzeletnek szabad futást engedő vonalak és a légies foltok, lebegő színek sejtelmes játéka élte ezt a képet, melyen az emberalakok fölmagasztosultan állnak az ünnepi jelenésben.

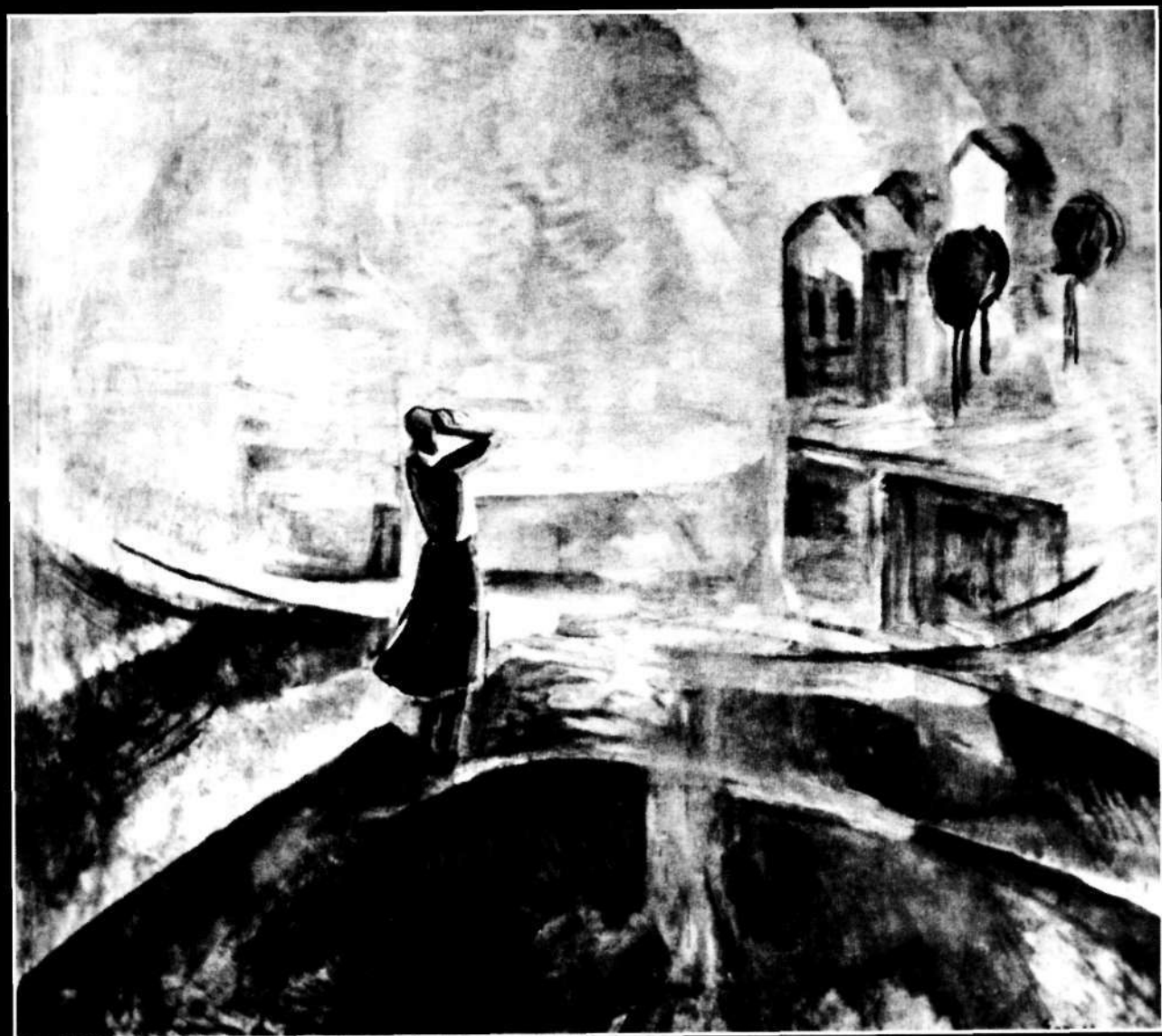
Isola Bella, 1930

Egrý József nevét e képének szürke reprodukciója alatt láttam legelőször 1951-ben, Petrovics Elek Magyar mesterművek című könyvében. Nem a Balatont ábrázolja, hanem a tengert.

Tüdőbajának gyógyítása érdekében ment Szicíliába a festő. „*Ha kissé más alakban is, mint északi hazájában, itt is megtalálta azt, amiből művésze táplálkozik: a levegő özönét és a fény játékaiknak villogását*” - írja róla Petrovics. „*Mint Egrý legtöbbször képe, az atmoszféra illanó szépségének himnusza ez is.*”

A Taorminában készült képeket - jó néhány van belőlük - okkal látjuk a balatoniak edestestvérének. Találko magyarázatot ehhez a művésztől kapunk: „*Valahogy a Balatonnal úgy vagyok, mint az a balatongyenesi polgár, aki a múlt háborúban Szicíliában volt hadifogoly. Mikor a Balaton-parton beszélgettem vele, mondtam neki, na ugye szép volt az a tenger ott? Hát bizony szép lett volna, ha nem járt volna mindég a Balaton a fejembe.*”

EGRY JÓZSEFRŐL

Visszhang (Kiáltás)

Isola Bella

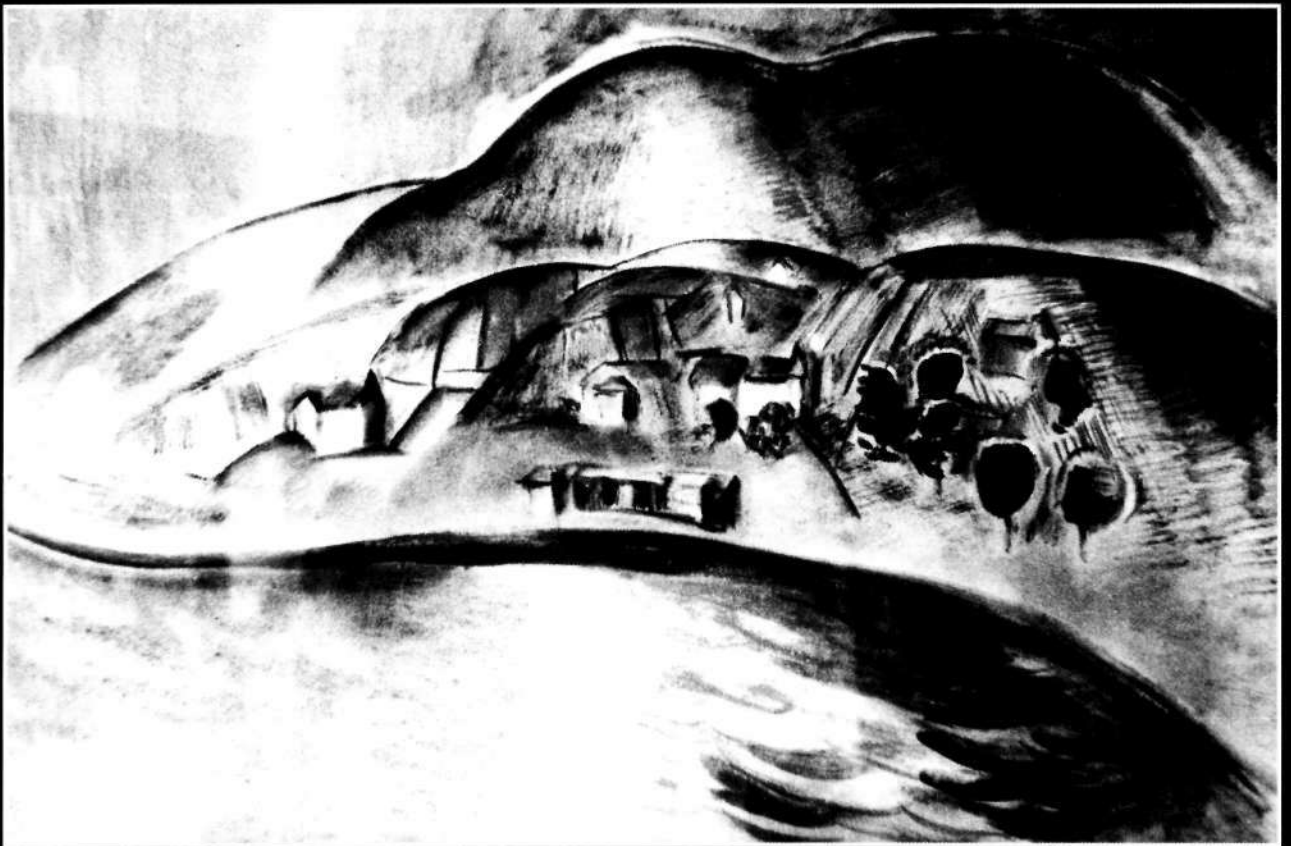
Rózsás fények

Kiderül

Keresztelő Szt. János

Badacsony, II.

Balatoni fények, 1932

Az atmoszféra illanó szépségét sokszor megfestették már korábban, de Turner és az impresszionisták műveihhez mérten Egry József másra és többre törekedett. „Életem egyik legnagyobb élménye volt az az éjszaka, amikor a halázzokkal kimentem a vízre” - írja önmagáról. „Valami remegő pára kötötte össze körülöttem az eget és a vizet, és ekkor úgy éreztem, hogy valahol a végtelenség közepén vagyok... Szinte tárgyaltan volt az inspiráció, ami hevített, képeimből kimaradtak a záróvonalak, a színeim lebegőkké lettek, s arra törekedtem, hogy a mindenséghez való viszonyomat fejezzem ki általuk.”

A Balatoni fényeket Delelés II. címmel is szokták jelölni. A parti vízben nyári délidőn állongó-hűsítő állatok Egry életében jellemzői voltak a balatoni tájnak. Nincsen kitüntetett szerepük a képen, az egész festmény a teljes tüneményről szól, mely a tágas térben forró nyarakon megjelenik. A távlat határtalanra vált, a fényjárta égbolt, víz és föld egymást tükrözi, az ívek, egyenesek, a hangsúlyos és a légies színfoltok az egész képfelületet festői egységgé alakítják. „A fér és a végtelen érdekel” - olvashatjuk a művésznél. „Engem a fény maga izgat. Az atmoszféra, amely architektonikus. Nálam a fény, a pára formát nyer, mint maga a figura. Betölti a teret.”

Visszhang, 1936 körül

Az ötvenes évek végén, amikor megismertem ezt a festményt, *Kiáltás* címmel is emlegették. A nőalak hangja fölbolygatja az öböl egész terét - a képre nézve ezt érezzük. Az a hiperbola, melyet az ég, a víz fölfelé és a domb, a föld lefelé hajló ívpárja mutat, a festmény meghatározó kompozíciós eleme. Ebbe a mértani formaképletbe állította a függőleges motívumokat a festő: a házcsoportot és a kiáltó alakot. A fény itt rejtettebben jelenik meg, átítatja a kép elemét. A felület egészét átjáró ívek, hullámok úgy hatnak ránk, mint a tájban ringó visszhang, ami a nagy balatoni térben szerencsével még ma is tapasztalható valóság.

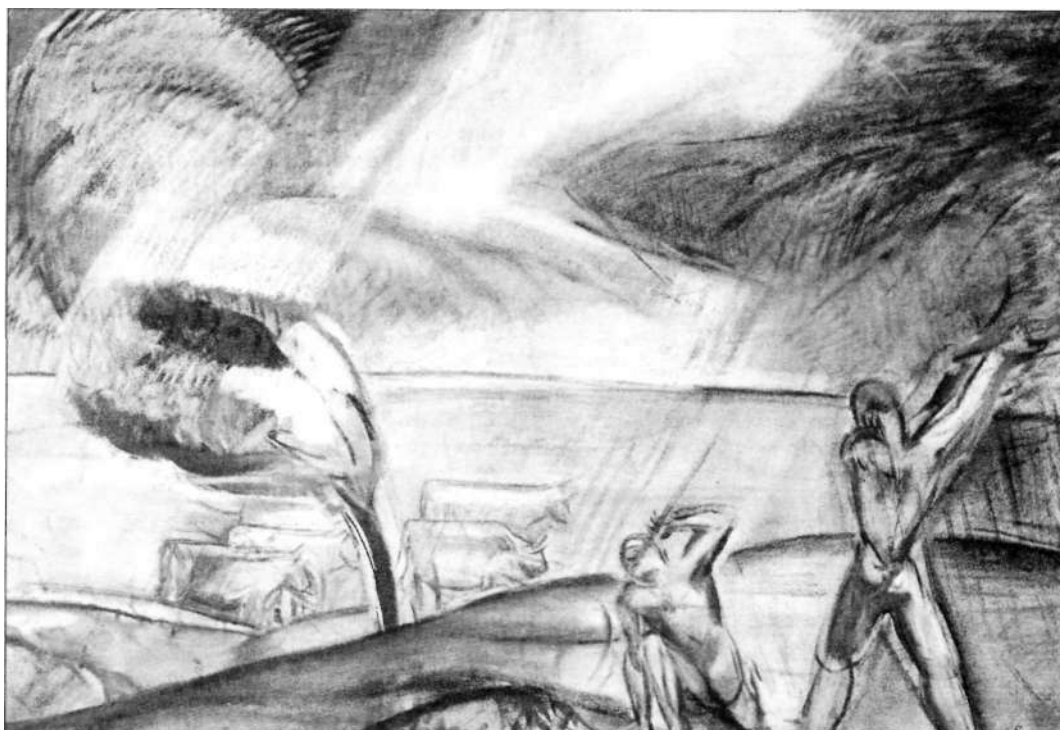
Badacsony, 1930

Nem csupán átköltve, de legjellemzőbb formáiban is megjelenik a táj Egry József művein; a Badacsony című festményt a hegy arcképének is tekinthetjük. Aki, mint e sorok írója is, a hegyet sokszor körbejárta, a festményt nézve utazási élményét érzi megelevenedni. Az óriás ív a képen, mely a hegy és a part formáit egyetlen lendületbe foglalja, Egry dinamikus kompozíciójának sorában is ritka szerkezeti váz. Ezen a kiszabott egységen belül ami még megjelenik - domb, szőlőtábla, ház, fa vagy a víz hulláma -, a portré legjellemzőbb vonásaival teszi teljessé a látványt.

Kiderül, 1931

Ha a Badacsony egyetlen motívum formáinak sok tapasztalatlából leszűrűt és szűkszavúságában is érzékletes jellemzése, a *Kiderül* akár a mai balatoni vendég által is átélhető jelenséget állítja elének. Az imént esett még, a zápor elvonult, a felhők szakadoznak, a nap fehér fényvel árasztja el a tájat. Átjár mindent, egyúttal összeköti a kép három vízszintes mezőjét. Színsora a fehértől a sötétkékig, a vörösöktől a zölddekig terjed, ahogy a tónusok két szélsője is egymástól távoli. Mindezek révén feszültség érződik, de nem dráma. A festő megjelenítő eszközeinek párbeszéde a sok révét kifejezéssel megteremtett harmóniát szolgálja. Szándékát hitvallásnak is beillő szavakkal így jegyezte le: „A művészei a lélek ünnepe. Ünnepi ruhát veszek a lelkekre, ha festek. Ünnepi ruhám világos, tiszta, derűs. Ha magamra öltöm, általa nagyszerű kapcsolatba kerülök az egyedülvaló élettel. Aki pedig az élettel, a nagybetűs ÉLETTEL kapcsolatba kerül, nem tehet mást, mint hogy ujjong és mámoros, mert megadatott neki a csoda, hogy élhet, hogy láthatja a reggelt, a párás Balatont, hogy láthatja a napot, hogy láthatja az őszt és tavaszt. És nézze, hogy ilyen nagy és végtelen az élet jósága - még szívárványt is láthat az ember.”

Zalai volt Egry József. Zalaújlakon született 1883-ban, 1916-tól Keszthelyen és Badacsonyban élt 1951-ben bekövetkezett haláláig. A balatoni tájról és embereiről szóló képein festői tehetsége a szülőföldjéről indult érzést és gondolatot emelte határokat nem ismerő művészi magasságokba.

Egry József • Káin és Ábel